

З іх пачыналася сучасная беларуская ідэя нацыянальнай незалежнасці

Імёны некаторых выдатных беларускіх пісьменнікаў, вучоных, культурных ці палітычных дзеячаў вядомыя сёння амаль кожнаму беларусу, які ведае айчынную гісторыю, а часта таксама чытачам іншых нацыянальнасцяў і ў іншых краінах. Такімі постацямі з’яўляюцца, напрыклад, Браніслаў Тарашкевіч, вучоны, дзеяч, палітычны вязень у Польшчы, які стаў ахвярай рэпрэсій у СССР, а таксама браты Іван і Антон Луцкевічы, палітычныя дзеячы, пісьменнікі. Шмат беларускіх дзеячаў, абвінавачаных у антыдзяржаўнай дзейнасці, пабывала перад 1939 годам у польскай турме. Многа інтэлектуалаў, падманутых лозунгам інтэрнацыяналізму і кароткатэрміновай палітыкай “карэнізацыі” ў Савецкім Саюзе, разгарнула на Радзіме навуковую працу, папулярывала веды аб беларускай культуры і мове, каб праз некалькі год трапіць у лагер, альбо стаць ахвярай забойстваў па прысуду псеўдасудоў паводле сфальсіфікаваных абвінавачванняў. Прычынай, фактычна адзіным праўдзівым абвінавачваннем супраць іх, была праца на карысць нацыянальнай культуры і абарона беларускай мовы. Іх творчасць на роднай мове, асветніцкая і палітычная праца былі перашкодай як для русіфікацыі, так і для паланізацыі беларусаў, якіх трактавалі як звычайны “этнаграфічны матэрыял”.

Выдатныя дзеячы і інтэлектуалы пакінулі пасля сябе працы (часам такія, як беларускі пераклад паэмы “Пан Тадэвуш” п’яра Адама Міцкевіча, апублікаваны праз шмат гадоў, калі ўдалося вярнуць у нацыянальную памяць імя Браніслава Тарашкевіча). Даведваемся пра іх дзейнасць з дакументаў, часам успамінаў, а таксама з газет і стэнаграм Сейма Рэчы Паспалітай Польскай.

Аднак, бясспрэчна, выключны — без перабольшання — росквіт беларускага нацыянальнага і грамадскага руху ў дваццатых гадах мінулага стагоддзя быў бы немагчымы без многіх, не так шырока вядомых, дзеячаў, сёння, як правіла, забытых, якія становіліся ініцыятарамі і арганізатарамі разнастайных лакальных гурткоў, чытальняў, пачатковых школ, тэатральных гурткоў і іншых суполак. Праўда, пра многіх з іх згадваюць дакументы паліцыі, але яны часта ўтрымліваюць інфармацыю, якая не адпавядае рэчаіснасці, хоць бы па той прычыне, што аўтары рапартаў не надта добра разумелі сапраўдны сэнс падзеяў, аб якіх даносілі. Для многіх функцыянераў паліцыі кожная “антыдзяржаўная” дзейнасць ва ўсходніх ваяводствах асацыявалася з камунізмам. Зрэш-

ты, так думалі не толькі шэраговыя паліцэйскія. Скрайняй праявай быў пастырскі ліст віленскага арцыбіскупа Рамуальда Ялбжыкоўскага. Ён ў 1928 годзе абвінаваціў Беларускаю Хрысціянскую Дэмакратыю, якая адкідала камуністычныя канцэпцыі, у “памылках рэлігійнай індэферэнцыі і бальшавізму”, паколькі партыя абараняла ідэю бясплатнай перадачы зямлі сялянам і аддзяленне касцёла ад дзяржавы.

Без гэтых шматлікіх лакальных дзеячаў не было б ні слаўнай Грамады, ні Беларускай Хрысціянскай Дэмакратыі, ні іншых беларускіх палітычных партый, таварыстваў, чытальняў і разнастайных інстытутыў. Яны былі змушаны пераадолюваць перашкоды не толькі з боку ўладаў, але і абьякавасць сваякоў, іх галечу, неабходнасць выключна цяжка працаваць на зямлі ці ў майстэрні, пасля чаго ў іх не заставалася сілы на зацікаўленасць культурай. Як правіла, памятала пра іх сям’я, прыяцелі і суседзі, часам яны пакінулі некаторыя дакументы, нататкі, часам артыкулы, якія не з’явіліся ў друку і перахоўваліся на паддашшах гарадскіх будынкаў і вясковых хат. Але праходзілі гады. Пераслед беларускіх дзеячаў пасля 17 верасня 1939 года савецкімі органамі бяспекі схіліў шмат сем’яў да знішчэння сямейных архіваў, якія маглі стаць матэрыялам для пракурора. Нямецкі напад на СССР меў вынікам некалькі год новай акупацыі, а таксама двухразовае праходжанне фронту праз беларускія землі. Беларусь належала да найбольш знішчаных краінаў Еўропы з найбольшымі людскімі стратамі. Гінулі людзі, якія памяталі мінулае. Гарэў набытак, а з ім і паперы. Вярнулася савецкая ўлада, пры якой нават згадваць аб нацыянальных дзеячах было небяспечна; лепш было заціраць памяць, нішчыць дакументы.

Але нягледзячы ні на што, адшукваюцца сёння сведчанні пра людзей, якія ва ўласнай вёсцы ці мястэчку спрычыніліся да таго, каб беларуская культура, бацькоўская мова не загінулі насуперак усім перашкодам. Шкода, што знаходзяць іх няшмат, але тым большы гонар для тых, хто гэтыя сведчанні захаваў, а таксама вучоным, якія адшукалі іх уладальнікаў, пераканалі ў іх каштоўнасці для ўсяго беларускага грамадства, давалі да публікацыі.

Пётр Сяўрук належаў, нягледзячы на свой малады ўзрост, да дзеячаў, без якіх у Польшчы паміж войнамі не было б Таварыства Беларускай Школы, а таксама іншых культурна-асветніцкіх пляцовак. Падчас вайны, у бежанстве, ён наведваў рускую школу, чытаць і пісаць па-беларуску навучыўся пазней. Маючы толькі пачатковую адукацыю, Пётр быў захопленым чытачом кніжак і атрымаў значныя веды, а таксама меў літаратурныя здольнасці. У сваіх артыкулах і дзённіку ён адмяжоўваўся ад палітыкі, але незалежна ад сваіх словаў, быў у яе ўплецены, неаднаразова змагаўся словам з левымі радыкаламі, крытычна ацэнь-

ваў дзейнасць камуністаў у Польшчы і іх эксперыменты ў СССР. Таксама і праца над пашырэннем беларускай асветы і абарона роднай мовы (у яго публіцыстыцы бачны ўплыў думкі знакамітага паэта Францішка Багушэвіча) атрымлівалі ў савецкіх і польскіх умовах палітычны характар, незалежна ад памкнення вызваліць ТБШ ад палітычных уплываў, асабліва камуністычных, паколькі П.Сяўрук слухна бачыў у іх пагрозу для легальных беларускіх асветніцкіх арганізацыяў.

Сацыёлаг крытычна паставіцца да яго канцэпцыі народу і роднай мовы, аднак яна вартая ўвагі як сведчанне перадумоваў, на якіх пачаткова будавалася ідэя беларускай нацыянальнай свядомасці. Я не з'яўляюся літаратурным крытыкам і мне цяжка ацаніць літаратурныя вартасці паэзіі і прозы П.Сяўрука. У яго літаратурных творах таксама знаходзім выражэнне ідэйных перакананняў аўтара. Асабліва звяртаю ўвагу чытачоў на фрагменты дзённіка, які ён вёў больш-менш сістэматычна ад часу прыняцця рашэння аб вяртанні сям'і з ваколіц Тамбова, куды яна была накіравана ў час бежанства. Не ведаю іншага такога дзённіка, які так выразна апісваў бы цяжкасці і небяспекі вяртання ў роднае мястэчка з глыбіні Расеі. Не менш годныя ўвагі занатоўкі пазнейшых гадоў, у якіх аўтар апісвае клопаты штодзённага жыцця беларускага дзеяча, які стараецца цвяроза глядзець на сваё атачэнне, захаваць незалежнасць думкі і не быць уцягнутым у палітычнае жыццё, рэалізаваць ідэю беларускай асветы, беларускай нацыянальнай ідэі.

Пётр Сяўрук памёр маладым, на што, няма сумневу, паўплывалі цяжкасці ваенных вандровак, а таксама галеча разбуранага вайной мястэчка. Ён заслугоўвае сёння памяці як адзін з пачынальнікаў сучаснай беларускай ідэі нацыянальнай незалежнасці. Я перакананы, што ніводная з яго думак не страціла актуальнасці і сёння.

*Ежы Тамашэўскі, прафесар
(Uniwersytet Warszawski)*